

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛ. ОХРИДСКИ"
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА АРХЕОЛОГИЯ

ПРОГРАМА

ПО

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА РЕЛИГИОЗНИЯ ЖИВОТ В ДРЕВНА ТРАКИЯ

ОКС: бакалавър

Специалност: специалност Археология

Форма на обучение: редовна

Хорариум: 45 часа лекции

Кредити: 4

Вид дисциплина: избираема

Лектор: доц. д-р Костадин Рабаджиев

Анотация

Специализираният лекционен курс е посветен на религиозния живот в Тракия. Анализирани са проблемите на археологическата интерпретация и реконструкция на култа (представи и богове, храмове и светилища, жреци и участници, празници) като са съпоставени данните за религиозна активност от пределинистическата и елинистическата епоха, за да се открие спецификата на тракийския религиозен модел и поведение. Така акцентът е поставен върху взаимовлиянията (синкретизъм) на местни и внесени религиозни представи и практики като основа за дискусия по проблемите на елинизацията на тракийското общество и на градската култура в Тракия.

Теми

Лекции

- 1.** ТРАКИЙСКИЯТ РЕЛИГИОЗЕН МОДЕЛ:
  - 1.1. Боговете на траките
    - 1.1.1. Боговете според чуждите наблюдатели (текст-критичен подход)
    - 1.1.2. Боговете в образния език на мита (иконографски анализ)
    - 1.1.3. Боговете в индоевропейската реконструкция (функционален и структурален метод)
  - 1.2. Свещеното пространство
    - 1.2.1. Светилища и артефакти (археология на култа)
    - 1.2.2. Култови практики

- 2.** ЕЛИНСКОТО ВЛИЯНИЕ:
  - 2.1. Религиозен живот в гръцките апойкии по бреговете на Тракия: тракийското участие
  - 2.2. Импортните предмети и тяхната *тракийска интерпретация*
  - 2.3. Градски религиозен живот в Елинистическа Тракия

2.3.1. Божества и култове: традиции и влияния

2.3.2. Храмове и светилища, жреци

3. СВЕТЪТ НА ОТВЪДНОТО:

3.1. Некрополи и погребални практики

3.2. Представи за смъртта и след смъртта

3.2.1. Обожественият владетел: гробницата-хероон

3.2.2. Общуване с отвъдното в поменалните практики и хероизацията (?)

Литература

- Алексиева, М.* Дервеният папирус в традицията на орфическата религиозност. –В: *Jubilaeus III* (Юбил. сб. в памет на проф. Борис Геров), С., 2000, 15–21.
- Блаватская, Т.* Западнопонтийские города в VII–I вв. до н. э. М., 1952.
- Богданов, Б.* Орфей и древната митология на Балканите. С., 1991.
- Богданов, Б.* Екстаз и ентузиазъм. За вертикалното моделиране на света и свързаната с него шаманска идеология. –МИФ V (1999), 147–158.
- Ботева, Д.* Тракийският конник в системата на Тракийския пантеон. –*Jubilaeus I* (Юбил. сб. в памет на акад. Д. Дечев), С., 1998, 23–27.
- Ботева–Боянова, Д.* Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000.
- Бошнаков, К.* Тракийска древност. Исторически очерци. С., 2000.
- Бошнакова, А.* Другото име на Орфей. –В: *Jubilaeus III*, 44–53.
- Бошнакова, А., К. Бошнаков.* Езикът на образите в паметници на тракийската култура. –Минало 7 (2000), № 2, 5–23.
- Венедиков, И.* Проблеми на мегалитните паметници в Тракия. –В: Тракийските паметници, Т. 1 (Ч. 1. Мегалитите в Тракия) С., 1976, 31–35.
- Венедиков, И.* Раждането на боговете. С., 1992.
- Венедиков, И.* Тракийското съкровище от Летница. С., 1996.
- Венедиков, И., Т. Герасимов.* Тракийското изкуство. С., 1973.
- Вълева, Ю.* Митология и история в Свещарския рисуван фриз. –Проблеми на изкуството XXIX (1996), № 4, 51–57.
- Вълчинова, Г.* Лудост и mania: два погледа към отклонението от нормалното в древните и традиционните култури на Балканите. –SemTh. (2000), № 4, 173–188.
- Георгиева, Р., Т. Спиридонов, М. Рехо.* Етнология на траките. С., 1990.
- Герасимов, Т.* Нумизматически принос към религията на Тракия. –ИБАИ VIII (1934), 162–182.
- Герасимов, Т.* Култова статуя на Великия бог Дарзалас в Одесос. –ИВАД VIII (1951), 65–72.
- Герасимов, Т.* Образи на тракийския певец Евмолп по монети на Филипопол. –Археология XIV (1972), № 2, 42–45.
- Гергова, Д.* Обредът на обезсмъртяването в Древна Тракия. С., 1996.
- Гетов, Л.* Мъглижката гробница. Български художник, С., 1988.
- Гомбрих, Е.* Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството. С., 1988.
- Гочева, З.* Завещано от траките. С., 1987.
- Гочева, З.* Погребалните обичаи на траките и вярата им в безсмъртието. –В: Севтополис и надгробните могили в Югоизточна Европа. Международен симпозиум. Казанлък, 1993, 25–31.
- Гочева, З.* Култът на Великия бог в гръцките колонии по Западния бряг на Понта. –Sem.Th., III (1998), 91–100.
- Гочева, З.* Организация на религиозния живот в Одесос. –В: Bibliotheca Pontica: Боговете на Понта. Варна 1998, 28–33.
- Данов, Х.* Древна Тракия. С., 1969.
- Делев, П.* Проблеми на тракийските мегалитни паметници. –В: Тракийски паметници, Т. 3 (Ч. 2. Мегалитите в Тракия). С., 1982, 398–430.
- Делев, П.* Раннотракийски погребални обичаи и вярвания. Автореферат на дисертация. С., 1986.
- Димитров, Д. П.* Към въпроса за религията на траките от ранноелинистическата епоха. –ИПр XIII (1957), № 2, 65–81.
- Димитров, К.* Изображение на тракийски владетел от Свещарската гробница. –ТАВ III (1988), 161–164.
- Домарадски, М.* Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха. –В: Емпорион Пистирос II (1998), 11–76.
- Иванов, В.* Ὅς ἀσφείδ. Бележки за метафората, за изобразяването и за смисъла на прага според няколко антични надгробни релефа от Археологическия музей във Варна. –В: *Jubilaeus I*, 84–87.

- Йорданов, Ст.* Тракийският воин. С., 2000.
- Йорданов, К.* Царската митология в Тракия и Македония. –В: Jubilaeus II (Юбил. сб. в памет на проф. Христо Данов), С., 1999, 159–162.
- Кисьов, К.* Обредът ἀεαῖοδάμῦσος (Βιάδῦσις) в погребалните практики на тракийските племена в Родопите през втората половина на II–I хил. пр.н.е. –Год. Департамент Археология – НБУ, I (1994), 174–177.
- Китов, Г.* Тракийските могили. –Thracia X (1993), 39–80.
- Китов, Г.* Амфората-ритон и произходът на Панагюрското съкровище. –Анали VI (1999), № 1–4, 12–26.
- Лазаров, М.* Антична рисувана керамика в България. С., 1990.
- Лозанова–Станчева, В.* Мито-ритуалният комплекс на тракийските Котитии. С., 1993.
- Лозанова–Станчева, В.* Аристофановата комедия „Птиците“: ORFIKA и POLITIKA. С., 1997.
- Маразов, И.* Сюжетът „лов на глиган“ в колана от с. Ловец. –Археология XVI (1975), № 2, 30–42.
- Маразов, И.* Хиерогамията от Летница. –Археология XVIII (1976), № 4, 1–13.
- Маразов, И.* Към семантиката на стенописите от Казанлъшката гробница. –Изкуство XXVIII (1978), № 7, 21–25.
- Маразов, И.* Ритоните в Древна Тракия. С., 1978.
- Маразов, И.* За семантиката на изображенията в гробницата от Свещари. –Изкуство XXXIV (1984), № 4, 28–38.
- Маразов, И.* Каничката–ритон от Борово и култът към Кабирите. –Изкуство XXXVI (1986), № 5, 46–52.
- Маразов, И.* Героят в изображенията от Рогозенското съкровище. –Проблеми на изкуството XX (1987), № 2, 27–32.
- Маразов, И.* Мит, ритуал и изкуство у траките. С., 1992.
- Маразов, И.* За изобразителния език на мита. –В: *Маразов И.* Видимият мит. Изкуство и митология. С., 1992, 5–26.
- Маразов, И.* Митология на златото. С., 1994.
- Маразов, И.* Митология на траките. С., 1994.
- Маразов, И.* Хидрията от Башова могила и мистериите на Кабирите. –Проблеми на изкуството, 30 (1997), № 3/4, 14–29.
- Маразов, И.* Кентаври, сфинксове, амазонки, негри. За семантиката на „чуждия“ в образната програма на Панагюрските съдове. –Анали VI (1999), № 1–4, 35–44.
- Миков, В.* Античната гробница при Казанлък. С., 1954.
- Миков, В.* Народна медицина у старите траки. –В: Сб. Изследвания в чест на акад. Д. Дечев, С., 1958, 657–671.
- Михайлов, Г.* Траките. С., 1972.
- Михайлов, Г.* Проблеми на тракийската митология. –Векове IV (1975), № 5, 5–14.
- Овчаров, Д.* О наличии герооноов в Древней Фракии. – Thracia III (1974), 345–352.
- Огненова–Маринова, Л.* За централния сюжет и за авторството на стенописите на Казанлъшката гробница. –МПК XVI (1976), № 2, 7–12.
- Попов, Д.* Тракийската богиня Бендида. С., 1981.
- Попов, Д.* Конят и колесницата в тракийската царска идеология. –ИБИД XXXVIII (1986), с. 113–143.
- Попов, Д.* Залмоксис. Религия и общество на траките. С., 1989.
- Попов, Д.* Богът с много имена. С., 1995.
- Рабаджиев, К.* Херакъл върху апликацията от Панагюрище (проблеми на интерпретацията). –ГСУ ИФ, Studia Archaeologica I (1994), 89–102.
- Рабаджиев, К.* Религията в градската култура на елинистическа Тракия: 1. Херакъл. –В: ПЖТ III (1994), 62–66.
- Рабаджиев, К.* Херакъл и Хиполита. Към интерпретацията на каничка № 154 от Рогозенското съкровище. –Археология XXXVIII (1996), № 2–3, 64–72.
- Рабаджиев, К.* Херакловият образ върху златните съдове от Панагюрското съкровище. – Проблеми на изкуството XXX (1997), № 3/4, 71–74.
- Рабаджиев, К.* Херакъл, гръцката колонизация и Тракия (опит за исторически прочит на мита). – В: Studia in memoriam Magistri Prof. Georgi Mihailov (=ThA X), С., 1999, 122–137.

- Рабаджиев, К.* Статуята на бога (Богът в статуя). –В: МИФ V (Културното пространство I), С., 1999, 263–277.
- Раевски, Д. С.* Елинските художествени занаяти в Скития и Тракия. –Изкуство 35 (1985), № 2, 22–26.
- Рехо, М.* Атическа рисувана керамика в тракийския погребален контекст. Наблюдения върху съдовете открити в България. Археология XXXI (1989), № 2, 11–19.
- Русева, М.* Тракийска култова архитектура. Ямбол, 2000.
- Севтополис,** Т. I. С., 1984.
- Стоянов, Т.* За култа на Артемида в Кабиле през IV–I в. пр. н. е. –В: ПЖТ II (1986), 90–103.
- Стоянов, Т.* Гробничната архитектура в Североизточна Тракия в светлината на контактите с Мала Азия (VI–III в. пр. н. е.). –ТАВ IV (1990), 122–133.
- Стоянов, Т.* Могилен некропол от ранножелязната епоха. –Сборяново I (1997).
- Тачева, М.* История на българските земи в древността. Ч. 2. С., 1987.
- Тачева, М.* Севт III, Севтополис и Кабиле (341–252. пр. Хр.) според епиграфските и нумизматичните данни. С., 2000.
- Теодоров, Е.* Древнотракийско наследство в българския фолклор. С., 1972.
- Теодосиев, Н.* Свещената игра на орфиците. –Култура II (1990), № 2, 64–78.
- Теодосиев, Н.* Хиерон Орос. –Култура II (1990), № 6, 58–76.
- Томов, Р.* Императорите–орфици. Орфизъм и ранно християнство IV–VI век. С., 1998.
- Тончева, Г.* Сюжетът „погребално угощение“ върху паметници от Одесос. –Археология III (1961), № 4, 18–23.
- Сб. Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край. Казанлък, 1991.
- Филов, Б.* Паметници на тракийското изкуство. –ИБАД 6 (1916/18), 1–56.
- Фол, А.* История на българските земи в древността. Ч. 1. 1. изд. С., 1981; 2. изд. 1998.
- Фол, А.* Тракийският орфизъм. С., 1986.
- Фол, А.* Политика и култура в Древна Тракия. С., 1990.
- Фол, А.* Тракийският Дионис. Книга първа: Загрей. С., 1991.
- Фол, А.* Слово и дела в Древна Тракия. С., 1993.
- Фол, А.* Тракийският Дионис. Книга втора: Сабазий. С., 1994.
- Фол, А.* Тракийският Дионис. Книга трета: Назоваване и вяра. С., 2002.
- Фол, А.* Химните на Орфей. С., 1995.
- Фол, А.* Тракийската култура: казано и премълчано. С., 1995.
- Фол, А.* Древната култура на Югоизточна Европа. С., 1998.
- Фол, В.* Скалата, конят, огънят. Ранна тракийска обредност. С., 1993.
- Цацов, П.* Изобразителни програми на тракийското изкуство в ранния елинизъм. – Археология XXVIII (1987), № 4, 12–30.
- Чичикова, М.* Жертвенници еллинистической эпохи в Фракии. –Studia Thracica I (1975), 180–194.
- Юрুকова, Й.* Митът за Орфей в монетосеченето на тракийските градове. – Нумизматика XVI (1982), № 3, 5–12.
- Янакиева, С.* Митът за Евмолп и етнолингвистичната ситуация в Атика през II и началото на I хил. пр. н. е. –Thracia X (1993), 101–112.
- Янакиева, С.* Предгръцка Беотия. Палеобалкански ономастични и митологични елементи. С., 1994.
- Alderink, L. J.* Creation and Salvation in Ancient Orphism. –American Classical Studies VIII (1981).
- Archibald, Z.* The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus unmasked. Oxford, 1998.
- Bergquist, B.* Herakles on Thasos. The archaeological, literary and epigraphic evidence for his sanctuary, status and cult reconsidered. Uppsala, 1973.
- Boardman J.* The Diffusion of Classical Art in antiquity. Thames and Hudson, 1994.
- Burkert, W.* Structure and History in Greek Mythology and Ritual. Berkeley, 1979.
- Burkert, W.* Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth. Berkeley, 1983.
- Burkert, W.* Ancient Mystery Cults. Harvard University Press, 1987.
- Burkert, W.* Greek Religion: Archaic and Classical. Harvard University Press, 1987.
- Chirassi-Colombo, I.* The Role of Thrace in Greek Religion. –Thracia II (1974), 71–80.
- Clairmont, C. W.* Classical Attic Tombstones. Introductory volume. Bon, Akanthus, 1993.

- Clinton, K.* Myth and Cult: the Iconography of the Eleusian Mysteries. Stockholm, 1992.
- Cole, S. G.* Theoi Megaloi: The Cult of the Great Gods at Samothrace. Leiden, 1984.
- Coman, J.* Zalmoxis et Orphée. –ИИИ XVI (1950), 177–184.
- Dentzer, J.–M.* Le motif du banquet couche dans le proche – Orient et le monde grec du VIIe au IVe siècle avant J.–C. École Française de Rome, 1982.
- Dimitrov, D. P., M. Cicikova.* The Thracian city of Seuthopolis. –BAR Suppl. series (1978), No 38.
- Dimitrova–Milčeva, A.* Sacrificial Altars of the Hellenistic Age in Kabyle. –TAB V (1990), 119–125.
- Domaradzki, M.* Les lieux de culte thraces (deuxième moitié du IIe–Ier mill. av. J.–C.). –Helis III–I (1994), 69–99.
- Edmonds, R.* Tearing Apart the Zagreus Myth: A Few Disparaging Remarks on Orphism and Original Sin. –CIA XVIII (1999), No 1, 35–73.
- Elvers, K.–L.* Der “Eid der Berenike und ihrer Söhne”: eine Edition von IGBulg. III 2, 1731. –Chiron XXIV (1994), S. 241–266.
- Farnell, L. R.* Greek Hero cults and Ideas of Immortality. Oxford, 1920.
- Fedak, J.* Monumental tombs of the Hellenistic Age: A study of selected tombs from the pre-Classical to the Early Imperial Era. University of Toronto Press, 1990.
- Fol, A., M. Chichikova, T. Ivanov, T. Teofilov.* The Thracian Tomb near the village of Sveshtari. S., 1986.
- Fol, A.* Die Orphischen Goldplättchen von Kreta. –Проблеми на изкуството, XXXII (1999), № 4, 13–15.
- Garezou, M.–X.* Orpheus. –In: LIMC VII (1994), T. 1, 81–105; T. 2, Nos 1–201.
- Garland, R.* The Greek way of Death. London, 1985.
- Garland, R.* Introducing New Gods. The Politics of Athenian Religion. Duckworth, 1992.
- Gočeva, Z.* Le mythe de Phinée et la Thrace Pontique. –Pulpudeva III (1980), 42–45.
- Gočeva, Z.* Die Organisation des Religionslebens in den Griechischen Kolonien an der Westküste Schwarzen meeres und die Einheimische Thrakische Religion. –Thracia Pontica III (1985), 186–195.
- Gočeva, Z.* Les témoignages sur la croyance en l’immortalité des thraces chez Herodote et Pomponius Mela. –In: Studia in Honorem Alexandri Fol (=Thracia 11). S., 1995, 251–256.
- Greek sanctuaries:** New approaches. London, New York, 1993, 45–61.
- Guthrie W. K. C.* Orpheus and the Greek religion. London, 1935.
- Hemberg, W.* Die Kabiren. Upsala, 1950.
- Hoddinott, R.* The Thracians. New York, 1981.
- Hristova, P.* Orpheus and illiteracy Thracians – the spiritedness of topos. –In: Studia in memoriam Velizari Velkov (=Thracia 13). S., 2000, 165–170.
- Janko, R.* Forgetfulness in the Golden Tablets of Memory. –Cl.Q XXXIV (1984), No 1, 89–100.
- Jesnick, I. J.* The Image of Orpheus in Roman mosaic. An Exploration of the figure of Orpheus in Graeco–Roman culture with special reference to its expression in the medium of mosaic in late antiquity. Thesis for the degree of PhD. University of London, Goldsmith College, 1992.
- Kerenyi, C.* The Mysteries of the Kabeiroi. –In: The Mysteries. Papers from the Eranos Yearbooks, Bollingen series XXX–2, New York, Princeton University Press, 1955, 32–59.
- Kerenyi, C.* Eleusis. Archetypal Image of Mother and Daughter. New York, 1977.
- Kern, O.* Orphicorum Fragmenta. Berlin, 1922.
- Kitov, G.* Royal Insignia. Tombs and Temples in the Valley of the Thracian Rulers. –Arch. Bulg. III (1999), No 1, 1–20.
- Kitov, G.* A Newly found Thracian tomb with frescoes. –Arch. Bulg. V (2001), No 2, 15–29
- Kurtz, D., J. Boardman.* Greek Burial Customs. London, Thames & Hudson, 1971.
- Lazov, G.* Clay altars. –In: Pistiros. Excavations and Studies. T. 1. Prague, Charles University Press, 1996, 63–73.
- Lazova, T.* The Hyperboreans. A study in the paleo–Balkan traditions. S., 1996.
- Leader, R. E.* In Death Not Divided: Gender, Family, and State on Classical Athenian Grave Stelae. –AJA 101 (1997), No 4, 683–699.
- Samothrace** I–V (1958–1982). New York, Pantheon books (Bollingen series LX–1).
- Makiewicz, T.* Formy kultu bystw domowich na terenie Europy w starozytnosci. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Seria Archeologia, No 27, Poznan,

- 1987.
- Makiewicz, T.* Oltarze i "paleniska" ornamentowane z epoki zeleza w Europe. –Przeгляд Archeologiczny XXIV (1976), 103–183.
- Mihailov, G.* La légende de Terée. –ГСУ ИФФ L (1955), № 2, 81–149.
- Mylonas, G. E.* Eleusis and the Eleusinian Mysteries. Princeton University Press, 1974.
- Nilsson, M. P.* A History of Greek Religion. Oxford, 1925.
- Nilsson, M. P.* Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece. Lund, 1951.
- Ogdenova, L.* Survivances de la civilisation méditerranéenne du IIe millénaire en Thrace vers la seconde moitié du Ier millénaire. –In: AAPH, Studia Archeologica (1963), 27–34.
- Pfuhl, E., H. Möbius.* Die Ostgriechischen Grabreliefs. T. 2, Mainz am Rhein, 1979.
- Picard, Ch.* Le repas nuptial ches Hades: peintures hellénistiques d'une tholos de Kazanlak (Bulgarie). –RHR CXXXIV (1948), 113–119.
- Pippidi, D. M.* În jurul papilor de la Derveni și Callatis. –St.Cl. IX (1967), 203–210.
- Ruck, C. A. P.* Solving the Eleusinian Mystery. –In: The Road to Eleusis. Unveiling the Secret of the Mysteries. New York, 1978, 37–58.
- Simon, E.* Festivals of Attica. An archaeological Commentary. The University of Wisconsin Press, 1983.
- Stoyanov, T., D. Stoyanova.* The Tholos of Odessos. –Arch. Bulg. I (1997), No 3, 22–33.
- Strong, A.* Apotheosis and Afterlife. London, 1915.
- Theodossiev, N.* The Sacred Mountain of the Ancient Thracians. –In: Studia in Honorem Al. Fol (=Thracia 11). S., 1995, 371–384.
- Theodossiev, N.* Cult Clay Figurines in Ancient Thrace: Archaeological Evidence for the Existence of Thracian Orphism. –Kernos 9 (1996), 219–226.
- Thrace.** Athens, 1994.
- Tsiafakis, D.* The Allure and Replision of Thracians in the Art of Classical Athens. –In: Not the Classical Ideal. Athens and the Construction of the Other in Greek Art (ed. B. Cohen). Leiden, Brill, 2000, 364–389.
- Vermeule, E.* Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry. University of California Press, 1984.
- Witt, R.* The Kabeiroi in Ancient Macedonia. –Archaia Macedonia II (1977), 67–80.
- Yavis, C. G.* Greek Altars: origins and typology. Saint Louis, 1949.
- Zazoff, P., C. Höcker, L. Schneider.* Zur Thrakischen Kunst in Fürhellenismus. –AA (1985), S. 595–643.

Програмата е приета от ФС на ИФ на 8.07.2003 г. (Протокол №10) и с актуализация приета на 23.03.2004 г. (Протокол № 8).

Декан:

проф. дин Иван Илчев